

Andrzej Dakowicz
Uniwersytet w Białymstoku

PSYCHOLOGICZNA ANALIZA SYSTEMÓW RODZINNYCH NASTOLATEK DOŚWIADCZAJĄCYCH W PRZESZŁOŚCI PRZEMOCY FIZYCZNEJ

Streszczenie: Psychologiczna analiza systemów rodzinnych nastolatków doświadczających w przeszłości przemocy fizycznej oparta jest na analizie porównawczej danych uzyskanych z badań wykorzystujących metody autorstwa Marii Braun-Gałkowskiej: Skala Powodzenia Małżeństwa, Skala Postaw Rodzinnych i Schematyczny Rysunek Rodziny. Badania przeprowadzono na populacji 60 rodzin. Jedną połowę stanowiły rodziny nastolatków doświadczających przemocy fizycznej, a drugą połowę stanowiły rodziny nastolatków nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej ze strony swoich rodziców. Analiza uzyskanych wyników wskazuje na istotne różnice pomiędzy systemami rodzinnymi badanych dziewcząt.

Słowa kluczowe: przemoc fizyczna, system rodzinny, powodzenie małżeństwa, postawy małżeńskie, postawy rodzicielskie, kontakty interpersonalne.

Wprowadzenie

Doświadczanie przemocy fizycznej przez osoby dorosłe prowadzi w konsekwencji do destrukcji psychicznej wyrażającej się m.in. brakiem poczucia bezpieczeństwa i pewności siebie, słabym uspołecznieniem oraz niskim poziomem otwartości w wyrażaniu własnych potrzeb i praw¹. Jeżeli przemoc skierowana jest wobec dziecka, jej konsekwencje są znacznie większe. Mogą to być różnego rodzaju obrażenia fizyczne, nawet takie, które ostatecznie prowadzą do śmierci. Często występują niewidoczne, ale bardzo dotkliwe urazy psychiczne, określane jako syndrom stresu pourazowego (PTSD - *posttraumatic stress disorder*) lub syndrom dziecka maltretowanego (*battered child syndrome*). Takie dziecko charakteryzuje się zaniżoną samooceną, jest wycofane i ma problemy w kontaktach społecznych. Pojawiają się u niego stany lękowe lub napady agresji. Ma problemy z koncentracją uwagi, co przekłada się na niskie wyniki w szkole. Nierzadko urazy psychiczne wywołują objawy psychosomatyczne lub mogą prowadzić do depresji². Wyniki prowadzonych

¹ A. Dakowicz, *Psychologiczna charakterystyka kobiet doświadczających przemocy fizycznej ze strony swoich mężów*, [w:] *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, [red.] M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczuk, Białystok 2009.

² S. Wójcik, *Przemoc fizyczna wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2012, nr 11.

badan podkreślają, że nawet niezbyt dotkliwe kary fizyczne stosowane w wychowaniu mogą znacząco osłabić relację pomiędzy rodzicem a dzieckiem³, negatywnie wpływając na przebieg procesu wychowania.

Skuteczność działań podejmowanych w celu wyeliminowania, a przynajmniej ograniczenia zjawiska przemocy fizycznej wobec dzieci uzależniona jest od trafnego rozpoznania źródeł, które do tego typu zjawisk prowadzą. Badacze zajmujący się tym zagadnieniem najczęściej zwracają uwagę na czynniki, które zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy fizycznej. Zaliczają do nich czynniki: 1) indywidualne związane z charakterystyką ofiar i sprawców przemocy; 2) mikrosystemowe związane z funkcjonowaniem rodziny dziecka; 3) makrosystemowe związane z szerszym kontekstem uwarunkowań społeczno-kulturowych⁴.

Prezentowane badania dotyczą czynnika mikrosystemowego, zwracając uwagę na specyfikę funkcjonowania systemów rodzinnych licealistek doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej. Ponieważ system rodzinny nie zmienia funkcjonowania w krótkim czasie, a badane dziewczęta deklarowały przypadki doświadczania przemocy sprzed kilku lat, to prezentowana analiza uzyskanych wyników badań jest próbą poszukiwań ewentualnych prawidłowości, mechanizmów skłaniających rodziców do stosowania przemocy wobec własnych dzieci.

Rodzina, ze względu na specyficzny klimat tworzony między innymi poprzez wzajemne relacje, umożliwia w największym stopniu rozpoznawanie i adekwatne zaspokajanie wszelkiego rodzaju potrzeb poszczególnych jej członków⁵. Szczególnie odnosi się to do wychowania – procesu, w trakcie którego dziecko zaspokajając pojawiające się potrzeby psychiczne, ma szansę na harmonijny rozwój swojej osobowości i stanie się w przyszłości w pełni dojrzałym człowiekiem⁶. Niestety, z różnych powodów rodzice nie odczytują prawidłowo potrzeb swoich dzieci, a co za tym idzie, nie potrafią właściwie na nie odpowiedzieć. Nierzadko w kwestiach wychowawczych odnoszą się do dzieci poprzez pryzmat własnych doświadczeń, niejako powielając schematy ze swojego dzieciństwa⁷, które sięgają dawnych czasów, kiedy kary cielesne były powszechnie stosowanym środkiem wychowawczym⁸. Pojawia się myśl, że skoro ja dostawałem (dostawałam) lanie od swoich rodziców i wyszedłem (wyszłam) na ludzi, to i mojemu dziecku to pomoże. Tego typu psychiczne przyzwo-

³ K. Halemba, A. Izdebska, *Kary fizyczne w wychowaniu dzieci - uwarunkowania i konsekwencje*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2009, nr 8.

⁴ S. Wójcik, dz. cyt.

⁵ T. Rostowska, *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Kraków 2008.

⁶ A. Brzezińska, *Dzieciństwo z perspektywy cyklu życia człowieka*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, [red.] D. Kornas-Biela, Lublin 2001; B. Lachowska, *Szczęśliwe dzieciństwo - uwarunkowania rodzinne*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, [red.] D. Kornas-Biela, Lublin 2001.

⁷ G. Fluderska, M. Sajkowska, *Kary fizyczne w dzieciństwie - retrospekcje dorosłych Polaków*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2003, nr 2.

⁸ T. Kasabuła, *Pozycja społeczna dziecka w Polsce w XVIII wieku*, [w:] *Dziecko - etyka - ekonomia*, [red.] E. Ozorowski, R. C. Horodeński, Białystok 2008.

lenie w sytuacji trudności wychowawczych, np. nieposłuszeństwa dziecka w połączeniu z napięciem emocjonalnym, które towarzyszy rodzicom, wyzwała tendencje do stosowania przemocy (bicie, potrząsanie, szarpanie, szczypanie).

Metodologia badań

Materiał do psychologicznej analizy systemów rodzinnych nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej zebrano przy wykorzystaniu Skali Powodzenia Małżeństwa, Skali Postaw Rodzinnych i Schematycznego Rysunku Rodziny. Tak zebrany materiał pozwala ująć i scharakteryzować funkcjonowanie rodziny w sposób systemowy, uwzględniając subiektywne odczucia poszczególnych jej członków⁹.

Skala Powodzenia Małżeństwa została wykorzystana do określenia jakości związku małżeńskiego rodziców badanych nastolatków. Składa się z 46 twierdzeń wyrażających istotne elementy udanego związku małżeńskiego. Osoba badana w pierwszej części badania zaznacza twierdzenia charakteryzujące jej małżeństwo, a w drugiej te twierdzenia, które, jej zdaniem, są najważniejsze, aby małżeństwo było udane i szczęśliwe. Porównanie wyników obu list pozwala na określenie liczbowego wskaźnika zadowolenia z małżeństwa, które nie jest podobieństwem do jakiegoś modelu teoretycznego, lecz wyraża subiektywne zadowolenie małżonków z tworzonej przez siebie relacji¹⁰.

Skala Postaw Rodzinnych służy do pomiaru postaw małżeńskich i rodzicielskich w aspekcie behawioralnym. Badani na jedenastostopniowej skali określają nasilenie postawy danej osoby w czterech wymiarach: bliskości, pomocy, swobody i wymagań. Poszczególnym punktom na skali przypisuje się następujące charakterystyki opisowe: najbardziej pożądaną, związany z dojrzałością umiar (4–8) i niepożądaną, wyrażający brak dojrzałości nadmiar (1–3) lub niedomiar (9–11). Zaletą skali jest możliwość porównania sposobu percepcji określonej postawy przez różne osoby, co daje realną szansę na poznanie rzeczywistości życia małżeńsko-rodzinnego w sposób bardziej obiektywny¹¹.

Schematyczny Rysunek Rodziny jest prostszą wersją Testu Rysunku Rodziny i w oparciu o główne założenia technik projekcyjnych umożliwia między innymi zebranie danych na temat jakości kontaktów interpersonalnych w ocenie badanych¹².

W badaniach wzięło udział 60 pełnych rodzin nastolatków w wieku od 16 do 18 lat. Jedną połowę stanowiły rodziny nastolatków, które w dzieciństwie doświadczały

⁹ A. Dakowicz, *Systemowe ujęcie życia rodzinnego*, [w:] *Rodzina podlaska wobec różnych wyzwań egzystencjalnych*, [red.] A. Dakowicz, Białystok 2004.

¹⁰ M. Braun-Gałkowska, *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia w małżeństwie*, Warszawa 1985.

¹¹ M. Braun-Gałkowska, *Poznanie systemu rodzinnego*, Lublin 2007.

¹² M. Braun-Gałkowska, *Metody poznawania systemu rodzinnego*, Lublin 2002.

kilka razy w tygodniu lub miesiącu przynajmniej dwóch spośród 21 form przemocy fizycznej, np. bicie pasem, duszenie, szarpanie, policzkowanie, szczypanie¹³. Drugą połowę stanowiły rodziny nastolatków, które w ogóle nie doświadczały lub doświadczały sporadycznie którejs z form przemocy fizycznej. Rodziny dobierano tak, aby inne czynniki niż doświadczenie w dzieciństwie przemocy fizycznej przez nastolatki ich nie różnicowały¹⁴.

W opracowaniu statystycznym wyników wykorzystano program komputerowy SPSS 21,0 PL for Windows, za pomocą którego obliczono wartości testu t-Studenta i chi-kwadrat dla porównywanych systemów rodzinnych¹⁵.

Wyniki badań

Uzyskane średnie wyniki Skali Powodzenia Małżeństwa rodziców badanych dziewcząt wskazują na większe poczucie zadowolenia ze swojego związku małżeńskiego zarówno matek, jak i ojców nastolatków nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej, niż matek i ojców nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej. Różnice, które wystąpiły, nie osiągnęły jednak poziomu istotności statystycznej.

Tabela 1. Średnie wyniki Skali Powodzenia Małżeństwa rodziców badanych nastolatków

Badani	Rodzice nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Rodzice nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej		p<
	M	s	M	s	
Matki	64,91	21,13	73,61	19,70	n.i.
Ojcowie	60,37	23,68	77,66	18,67	n.i.

Źródło: opracowanie własne

Postawy małżeńskie matek wobec ojców, w obu grupach badanych rodzin, w percepcji zarówno matek jak i ojców najczęściej charakteryzują się umiarem, następnie nadmiarem i znacznie rzadziej niedomiarem w bliskości, pomocy, kierowaniu

¹³ P.S. Pinheiro, *World Report on Violence against Children*, Geneva 2006.

¹⁴ Badania zostały przeprowadzone przez Adrianę Piekarską wśród licealistek i ich rodzin na terenie Orzysza (miasto w województwie warmińsko-mazurskim) w ramach seminarium magisterskiego z psychologii małżeństwa i rodziny, prowadzonego przez dra Andrzeja Dakowicza w Zakładzie Psychologii Społecznej i Rozwoju Człowieka na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku.

¹⁵ J. Górniak, J. Wachnicki, *Pierwsze kroki w analizie danych SPSS PL for Windows*, Kraków 2003.

Tabela 2. Postawy żon (matek) wobec mężów (ojców) w percepcji żon (matek)

Wymiary postawy małżeńskiej	Kategorie	Matki nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Matki nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	14	46,7	15	50,0
	Umiar	15	50,0	15	50,0
	Niedmiar	1	3,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,03, df = 2, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	9	30,0	10	33,3
	Umiar	16	53,3	14	46,7
	Niedmiar	5	16,7	6	20,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,27, df = 2, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	3	10,0	11	36,7
	Umiar	22	73,3	16	53,3
	Niedmiar	5	16,7	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 6,01, df = 2, p < 0,05					
Wymagania	Nadmiar	7	23,3	9	30,0
	Umiar	16	53,3	17	56,7
	Niedmiar	7	23,3	4	13,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,09, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 3. Postawy żon (matek) wobec mężów (ojców) w percepcji mężów (ojców)

Wymiary postawy małżeńskiej	Kategorie	Matki nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Matki nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	18	60,0	19	63,3
	Umiar	9	30,0	11	36,7
	Niedomiar	3	10,0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,22, df = 2, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	6	20,0	10	33,3
	Umiar	23	76,7	17	56,7
	Niedomiar	1	3,3	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 2,90, df = 2, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	13	43,3	10	33,3
	Umiar	17	56,7	17	56,7
	Niedomiar	0	0	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,39, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	9	30,0	8	26,7
	Umiar	18	60,0	20	66,7
	Niedomiar	3	10,0	2	6,7
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,36, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 4. Postawy mężów (ojców) wobec żon (matek) w percepcji mężów (ojców)

Wymiary postawy małżeńskiej	Kategorie	Ojcowie nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Ojcowie nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	14	46,7	16	53,3
	Umiar	15	50,0	13	43,3
	Niedmiar	1	3,3	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,27, df = 2, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	7	23,3	8	26,7
	Umiar	21	70,0	19	63,3
	Niedmiar	2	6,7	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,36, df = 2, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	15	50,0	9	30,0
	Umiar	13	43,3	20	66,7
	Niedmiar	2	6,7	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,31, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	8	26,7	8	26,7
	Umiar	22	73,3	19	63,3
	Niedmiar	0	0	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,22, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 5. Postawy mężów (ojców) wobec żon (matek) w percepcji żon (matek)

Wymiary postawy małżeńskiej	Kategorie	Ojcowie nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Ojcowie nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	17	56,7	19	63,3
	Umiar	10	33,3	10	33,3
	Niedomiar	3	10,0	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,24, df = 2, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	7	23,3	6	20,0
	Umiar	19	63,3	14	46,7
	Niedomiar	4	13,3	10	33,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,41, df = 2, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	11	36,7	14	46,7
	Umiar	15	50,0	16	53,3
	Niedomiar	4	13,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 4,39, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	11	36,7	8	26,7
	Umiar	15	50,0	19	63,3
	Niedomiar	4	13,3	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,09, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

i wymaganiach (tabela 2 i 3). Wystąpiła jedna różnica osiągająca poziom istotności statystycznej. Matki nastolatek nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej w wymiarze kierowania wobec swoich mężów znacznie częściej przypisują sobie nadmiar ($p < 0,05$ - tabela 2).

Postawy małżeńskie ojców wobec matek obu grup badanych rodzin, zarówno w percepcji ojców jak i matek, wykazują te same prawidłowości. We wszystkich wymiarach postawy małżeńskiej najwięcej jest umiaru, następnie nadmiaru i najmniej niedomiaru. Porównując postawy małżeńskie ojców wobec matek pomiędzy

dwiema grupami badanych rodzin nie zarejestrowano różnic na poziomie istotności statystycznej (tabela 4 i 5).

W przypadku postaw rodzicielskich matek wobec swoich córek z obu typów badanych rodzin w percepcji matek, córek i ojców wystąpiła taka sama tendencja. W poszczególnych wymiarach postawy rodzicielskiej: bliskości, pomocy, kierowaniu i wymaganiach, badani zdecydowanie najczęściej przypisywali matkom umiar lub nadmiar i bardzo rzadko lub w ogóle nie pojawiała się kategoria niedomiaru. Porównując postawy rodzicielskie matek wobec nastolatków pomiędzy dwiema grupami

Tabela 6. Postawy matek wobec nastolatków w percepcji matek

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Matki nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Matki nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	15	50,0	19	63,3
	Umiar	15	50,0	11	36,7
	Niedomiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,08, df = 1, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	13	43,3	17	56,7
	Umiar	17	56,7	13	43,3
	Niedomiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,06, df = 1, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	13	43,3	8	26,7
	Umiar	13	43,3	19	63,3
	Niedomiar	4	13,3	3	10,0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 2,45, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	14	46,7	11	36,7
	Umiar	12	40,0	18	60,0
	Niedomiar	4	13,3	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,36, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 7. Postawy matek wobec nastolatków w percepcji nastolatków

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Matki nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Matki nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	17	56,7	21	70,0
	Umiar	13	43,3	9	30,0
	Niedomiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,14, df = 1, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	19	63,3	22	73,3
	Umiar	11	36,7	8	26,7
	Niedomiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,69, df = 1, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	15	50,0	12	40,0
	Umiar	14	46,7	17	56,7
	Niedomiar	1	3,3	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,62, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	12	40,0	11	36,7
	Umiar	17	56,7	17	56,7
	Niedomiar	1	3,3	2	6,6
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,37, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 8. Postawy matek wobec nastolatków w percepcji ojców

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Matki nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Matki nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	18	60,0	20	66,7
	Umiar	12	40,0	10	33,3
	Niedmiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,28, df = 1, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	13	43,3	15	50,0
	Umiar	17	56,7	15	50,0
	Niedmiar	0	0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,26, df = 1, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	8	26,7	9	30,0
	Umiar	18	60,0	17	56,7
	Niedmiar	4	13,3	4	13,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,08, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	12	40,0	10	33,3
	Umiar	14	46,7	18	60,0
	Niedmiar	4	13,3	2	6,7
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,34, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

badanych rodzin nie zarejestrowano różnic, które osiągałyby poziom istotności statystycznej (tabela 6, 7 i 8).

Postawy rodzicielskie ojców wobec córek w percepcji ojców, córek i matek są zbliżone w obu grupach badanych rodzin. We wszystkich wymiarach postawy rodzicielskiej: bliskości, pomocy, kierowaniu i wymaganiach wystąpiła podobna tendencja. Badani najczęściej przypisywali ojcom kategorię umiaru lub nadmiaru, a bardzo rzadko lub w ogóle kategorię niedmiaru. Zarówno w percepcji nastolatków jak i ich matek, ojcowie córek doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej, znacznie częściej, niż ojcowie córek nie doświadczających w dzieciństwie prze-

mocy fizycznej charakteryzowali się niedomiarem w dwóch wymiarach postawy rodzicielskiej: bliskości ($p < 0,04$ - tabela 10, $p < 0,03$ - tabela 11) i pomocy ($p < 0,05$ - tabela 10, $p < 0,02$ - tabela 11). W percepcji matek nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej ich ojcowie charakteryzowali się również niedomiarem wymagań wobec swoich córek ($p < 0,04$ - tabela 11).

Tabela 9. Postawy ojców wobec nastolatków w percepcji ojców

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Ojcowie nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Ojcowie nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	14	46,7	19	63,3
	Umiar	15	50,0	11	36,7
	Niedomiar	1	3,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 2,37, df = 2, p = n.i.					
Pomoc	Nadmiar	9	30,0	13	43,3
	Umiar	20	66,7	17	56,7
	Niedomiar	1	3,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,97, df = 2, p = n.i.					
Kierowanie	Nadmiar	5	16,7	6	20,0
	Umiar	20	66,7	19	63,3
	Niedomiar	5	16,7	5	16,7
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 0,11, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	13	43,3	9	30,0
	Umiar	14	46,7	19	63,3
	Niedomiar	3	10,0	2	6,7
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 1,68, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 10. Postawy ojców wobec nastolatków w percepcji nastolatków

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Ojcowie nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Ojcowie nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	12	40,0	20	66,7
	Umiar	14	46,7	10	33,3
	Niedomiar	4	13,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 6,66, df = 2, p < 0,04					
Pomoc	Nadmiar	13	43,3	20	66,7
	Umiar	13	43,3	10	33,3
	Niedomiar	4	13,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 5,87, df = 2, p < 0,05					
Kierowanie	Nadmiar	11	36,7	10	33,3
	Umiar	13	43,3	19	63,3
	Niedomiar	6	20,0	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 4,74, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	12	40,0	13	43,3
	Umiar	13	43,3	16	53,3
	Niedomiar	5	16,7	1	3,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 3,01, df = 2, p = n.i.					

Źródło: opracowanie własne

Tabela 11. Postawy ojców wobec nastolatków w percepcji matek

Wymiary postawy rodzicielskiej	Kategorie	Ojcowie nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Ojcowie nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
		N	%	N	%
Bliskość	Nadmiar	15	50,0	23	76,7
	Umiar	10	33,3	7	23,3
	Niedmiar	5	16,7	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 7,21, df = 2, p < 0,03					
Pomoc	Nadmiar	15	50,0	22	73,3
	Umiar	8	26,7	8	26,7
	Niedmiar	7	23,3	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 8,32, df = 2, p < 0,02					
Kierowanie	Nadmiar	9	30,0	13	43,3
	Umiar	13	43,3	13	43,3
	Niedmiar	8	26,7	4	13,3
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 2,06, df = 2, p = n.i.					
Wymagania	Nadmiar	11	36,7	14	46,7
	Umiar	13	43,3	16	53,3
	Niedmiar	6	20,0	0	0
	Razem	30	100	30	100
chi ² = 6,67, df = 2, p < 0,04					

Źródło: opracowanie własne

Kontakty interpersonalne pomiędzy matkami a ojcami obu grup badanych rodzin w percepcji matek, ojców i licealistek najczęściej określane są jako dobre, bardzo rzadko jako średnie i sporadycznie jako złe lub pojawia się pominięcie zaznaczenia jaki to jest rodzaj kontaktu (tabela 12, 13 i 14). Matki nastolatków do-

świadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej swój kontakt z mężem (ojcem), zdecydowanie częściej niż matki nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej w dzieciństwie, oceniają jako średni lub zły. Natomiast matki nastolatek nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej, zdecydowanie częściej niż matki nastolatek doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej swój kontakt z mężem (ojcem) spostrzegają jako dobry ($p < 0,02$ – tabela 12).

Tabela 12. Kontakty między matkami a ojcami w percepcji matek

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	20	66,7	29	96,7
Średni	4	13,3	1	3,3
Zły	3	10,0	0	0,0
Pominięcie	3	10,0	0	0,0
Razem	30	100	30	100
chi ² = 9,45, df = 3, p < 0,02				

Źródło: opracowanie własne

Tabela 13. Kontakty między matkami a ojcami w percepcji ojców

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	21	70,0	28	93,3
Średni	5	16,7	1	3,3
Zły	3	10,0	0	0,0
Pominięcie	1	3,3	1	3,3
Razem	30	100	30	100
chi ² = 6,66, df = 3, p = n.i.				

Źródło: opracowanie własne

Tabela 14. Kontakty między matkami a ojcami w percepcji nastolatków

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	22	73,3	27	90,0
Średni	2	6,7	0	0,0
Zły	3	10,0	0	0,0
Pominięcie	3	10,0	3	10,0
Razem	30	100	30	100
chi ² = 5,51, df = 3, p = n.i.				

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie lub zdecydowana większość kontaktów interpersonalnych pomiędzy matkami a córkami nie doświadczającymi w dzieciństwie przemocy fizycznej w percepcji matek, córek i ich ojców określane są jako dobre. W przypadku nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej znacznie częściej w percepcji wszystkich badanych wybierane były kontakty średnie, złe, jak również więcej było pominięć zaznaczenia rodzaju kontaktu ($p < 0,05$ - tabela 15, $p < 0,04$ - tabela 16, $p < 0,00$ - tabela 17).

Tabela 15. Kontakty między matkami a nastolatkami w percepcji matek

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	23	76,7	30	100
Średni	2	6,7	0	0,0
Zły	2	6,7	0	0,0
Pominięcie	3	10,0	0	0,0
Razem	30	100	30	100
chi ² = 7,93, df = 3, p < 0,05				

Źródło: opracowanie własne

Tabela 16. Kontakty między matkami a nastolatkami w percepcji nastolatek

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	18	60,0	25	83,3
Średni	5	16,7	0	0,0
Zły	2	6,7	0	0,0
Pominięcie	5	16,7	5	16,7
Razem	30	100	30	100

chi² = 8,14, df = 3, p < 0,04

Źródło: opracowanie własne

Tabela 17. Kontakty między matkami a nastolatkami w percepcji ojców

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatek doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatek nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	15	50,0	28	93,3
Średni	5	16,7	1	3,3
Zły	2	6,7	0	0,0
Pominięcie	8	26,7	1	3,3
Razem	30	100	30	100

chi² = 14,04, df = 3, p < 0,00

Źródło: opracowanie własne

Kontakty interpersonalne pomiędzy ojcami a córkami obu typów badanych rodzin w percepcji ojców i matek są bardzo zbliżone. Zdecydowanie najczęściej zaznaczono kontaktów dobrych, następnie średnich i pojawiło się trochę pominięć zaznaczenia rodzaju kontaktu interpersonalnego. Pomędzy badanymi rodzinami, w percepcji rodziców, nie wystąpiły różnice osiągające poziom istotności statystycznej (tabela 18 i 20). Różnice istotne statystycznie pojawiły się w percepcji

nastolatk, które inaczej niż rodzice oceniły swoje kontakty interpersonalne z ojcami. Nastolatki nie doświadczające w dzieciństwie przemocy fizycznej swoje kontakty z ojcami najczęściej określają jako dobre, natomiast nastolatki doświadczające w dzieciństwie przemocy fizycznej bardzo często określają je jako średnie, złe lub w ogóle nie zaznaczają rodzaju kontaktu ze swoimi ojcami ($p < 0,00$ - tabela 19).

Tabela 18. Kontakty między ojcami a nastolatkami w percepcji ojców

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatk doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatk nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	18	60,0	26	86,7
Średni	7	23,3	2	6,7
Zły	0	0,0	0	0,0
Pominięcie	5	16,7	2	6,7
Razem	30	100	30	100

$\chi^2 = 5,51$, $df = 2$, $p = n.i.$

Źródło: opracowanie własne

Tabela 19. Kontakty między ojcami a nastolatkami w percepcji nastolatk

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatk doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatk nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	11	36,7	25	83,3
Średni	10	33,3	3	10,0
Zły	3	10,0	0	0,0
Pominięcie	6	20,0	2	6,7
Razem	30	100	30	100

$\chi^2 = 14,21$, $df = 3$, $p < 0,00$

Źródło: opracowanie własne

Tabela 20. Kontakty między ojcami a nastolatkami w percepcji matek

Rodzaj kontaktu	Rodziny nastolatków doświadczających przemocy fizycznej		Rodziny nastolatków nie doświadczających przemocy fizycznej	
	N	%	N	%
Dobry	13	43,3	21	70,0
Średni	7	23,3	1	3,3
Zły	1	3,3	0	0,0
Pominięcie	9	30,0	8	26,7
Razem	30	100	30	100
chi ² = 7,44, df = 3, p = n.i.				

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie i dyskusja wyników

Stopień zadowolenia z małżeństwa nie różnicował na poziomie istotnym statystycznie rodziców obu grup badanych nastolatków. Bardzo podobnie kształtowały się postawy małżeńskie żon (matek) wobec mężów (ojców) i mężów (ojców) wobec żon (matek). Najczęściej badani charakteryzowali postawy małżeńskie w kategorii umiaru i nadmiaru, a bardzo rzadko niedomiaru we wszystkich wymiarach postawy małżeńskiej: bliskości, pomocy, kierowaniu i wymaganiach. Jedyną różnicą osiagającą poziom istotności statystycznej wystąpiła w przypadku percepcji postaw małżeńskich, gdzie żony (matki) nastolatków nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej w stosunku do mężów (ojców), zdecydowanie częściej przejawiały nadmiar kierowania. Co prawda nie pokrywa się to z percepcją mężów (ojców), ale można przyjąć, że skoro tak to widzą żony (matki), to mając poczucie sprawczości w tej mierze mogą wpływać w sposób istotny na zachowanie swoich mężów (ojców). Kiedy mąż (ojciec) chce zdyscyplinować dziecko (stosując przemoc) włącza się żona (matka) i zażegnując potencjalne niebezpieczeństwo pojawienia się aktu przemocy proponuje np. upomnienie lub podjęcie dialogu. Prawdopodobieństwo pojawienia się takiego schematu interakcji wychowawczych wzmacniane jest wyższym poziomem kontaktów interpersonalnych pomiędzy rodzicami nastolatków nie do-

świadczających przemocy fizycznej w dzieciństwie oraz dość powszechną charakterystyką cech męskich, które postrzegane są jako instrumentalne i charakterystyką cech kobiecych, odbieranych jako ekspresyjne¹⁶. Średnie i złe kontakty interpersonalne pomiędzy matkami a ojcami nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej tworzą podatny grunt dla rodziców do działań w pojedynkę, często pod wpływem silnych emocji, kiedy nie kontroluje się swoich myśli i czynów. Brak wsparcia ze strony współmałżonka, nabrania dystansu, chłodnego spojrzenia na problem często prowadzi do zachowań mających znamiona przemocy¹⁷.

Postawy rodzicielskie matek wobec córek obu typów badanych rodzin w percepcji matek, córek i ojców nie różnią się. Najczęściej badani charakteryzują je umiarem, rzadziej nadmiarem, a najrzadziej niedomiarem w bliskości, pomocy, kierowaniu i wymaganiach. Tym, co mocno różni matki z obu typów badanych rodzin, jest jakość kontaktów interpersonalnych ze swoimi córkami. Matki nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej, w percepcji wszystkich badanych, często charakteryzowały się średnimi i złymi kontaktami interpersonalnymi ze swoimi córkami. Brak dobrego kontaktu interpersonalnego z matką sprawia, że wiele spraw, szczególnie delikatnych, wymagających dużego zaufania, załatwia się na własną rękę, często ponosząc tego przykre konsekwencje, które mogą być źródłem niezadowolenia rodziców i podstawą do wymierzenia kary.

Nieco inaczej postrzegane są postawy rodzicielskie ojców wobec córek obu typów badanych rodzin. We wszystkich wymiarach postawy rodzicielskiej: bliskości, pomocy, kierowaniu i wymaganiach wystąpiła podobna tendencja. Badani najczęściej charakteryzowali ojców w kategoriach umiaru lub nadmiaru, a bardzo rzadko lub w ogóle w kategoriach niedomiaru. W ocenie córek i ich matek, ojcowie córek doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej, znacznie częściej, niż ojcowie córek nie doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej charakteryzowali się niedomiarem w bliskości i pomocy. W percepcji matek nastolatków doświadczających w dzieciństwie przemocy fizycznej ich ojcowie charakteryzowali się również niedomiarem wymagań wobec swoich córek. Taki wynik można interpretować jako brak zaangażowania ojców w proces wychowania swoich córek. Z powodu braku bliskości nie znają spraw, którymi córki żyją, ani ich potrzeb, na które nie są w stanie właściwie zareagować (pomóc w ich zaspokojeniu). Występujący dystans podkreślony jest w percepcji matek brakiem wymagań ojców wobec swoich córek, jak również same nastolatki doświadczające w dzieciństwie przemocy fizycznej swoje kontakty z ojcami najczęściej określają jako średnie, złe lub w ogóle pomijają zaznaczenie rodzaju kontaktu.

Taki klimat relacji interpersonalnych pomiędzy ojcami a nastolatkami w przypadku pojawiających się trudności wychowawczych będzie skłaniał do szybkiego rozwiązania problemu, bez wnikania w jego istotę. Można szybko zdyscyplinować

¹⁶ A. Dakowicz, *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*, Białystok 2000.

¹⁷ M. Braun-Gałkowska, *Psychologia domowa*, Lublin 2008.

dziecko stosując karę fizyczną, szczególnie kiedy czuje się bezradność z powodu nieznannej przyczyny danych zachowań. Efekt uzyskuje się bardzo szybko, ale niestety nie jest on trwały¹⁸. Również społeczne przyzwolenie dla stosowania kar cielesnych w wychowaniu i wewnętrzne dopuszczenie takiej ewentualności zwiększa prawdopodobieństwo pojawienia się przemocy wobec własnego dziecka¹⁹.

Po przeanalizowaniu otrzymanych wyników rodzi się pytanie, czy zdiagnozowane postawy rodzinne oraz klimat relacji interpersonalnych wpływa na pojawienie się zachowań związanych z przemocą rodziców wobec córek, czy też doświadczanie przez córki przemocy wobec siebie wpływa na opisany kształt postaw rodzinnych i klimat relacji interpersonalnych. Warto podjąć się trudu poszukiwań odpowiedzi na to pytanie poprzez podjęcie np. realizacji planu badań podłużnych, których wyniki pozwoliłyby na uzyskanie pełniejszej odpowiedzi. Bez względu na rodzaj udzielonej odpowiedzi, opierając się na podstawowych założeniach podejścia systemowego do życia rodzinnego, warto podkreślić istotne znaczenie procesu komunikacji pomiędzy małżonkami (rodzicami) oraz pomiędzy rodzicami a dziećmi²⁰. Wzajemna komunikacja pozwala odkrywać się przed drugim człowiekiem, przez co lepiej poznaje się siebie i drugą stronę²¹. Informacje od męża, żony, dziecka na temat przeżyć związanych ze stosowaniem i doświadczaniem kar fizycznych (przemocy) często pozwalają inaczej spojrzeć na owe zjawisko. Nierzadko odrobina empatii może sprawić, że ugruntowane przekonania, co do słuszności dotychczasowych zachowań zaczynają się kruszyć i tworzy się nowe podejście, będące jednocześnie konkretnym przejawem osobistego rozwoju małżonków (rodziców), który tworzy korzystny klimat funkcjonowania całej rodziny.

Literatura

- Braun-Gałkowska M., *Metody poznawania systemu rodzinnego*, Wydawnictwo „Artom”, Lublin 2002.
- Braun-Gałkowska M., *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia w małżeństwie*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1985.
- Braun-Gałkowska M., *Poznawanie systemu rodzinnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Braun-Gałkowska M., *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1992.
- Braun-Gałkowska M., *Psychologia domowa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Brzezińska A., *Dzieciństwo z perspektywy cyklu życia człowieka*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, [red.] D. Kornas-Biela, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ K. Makaruk, *Postawy Polaków wobec kar fizycznych a ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, nr 12.

²⁰ M. Braun-Gałkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin 1992.

²¹ M. McKay, M. Davis, P. Fanning, *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, Gdańsk 2001.

- Dakowicz A., *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”, Białystok 2000.
- Dakowicz A., *Systemowe ujęcie życia rodzinnego*, [w:] *Rodzina podlaska wobec różnych wyzwań egzystencjalnych*, [red.] A. Dakowicz, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”, Białystok 2004.
- Dakowicz A., *Psychologiczna charakterystyka kobiet doświadczających przemocy fizycznej ze strony swoich mężów*, [w:] *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, [red.] M. Halicka, J. Halicki, A. Sidoreczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2009.
- Fluderska G., Sajkowska M., *Kary fizyczne w dzieciństwie - retrospekcje dorosłych Polaków*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2003, nr 2.
- Górnjak J., Wachnicki J., *Pierwsze kroki w analizie danych SPSS PL for Windows*, SPSS Polska Sp. z o.o., Kraków 2003.
- Halemba K., Izdebska A., *Kary fizyczne w wychowaniu dzieci - uwarunkowania i konsekwencje*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2009, nr 8.
- Kasabula T., *Pozycja społeczna dziecka w Polsce w XVIII wieku*, [w:] *Dziecko - etyka - ekonomia*, [red.] E. Ozorowski, R.C. Horodeński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2008.
- Lachowska B., *Szczęśliwe dzieciństwo - uwarunkowania rodzinne*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, [red.] D. Kornas-Biela, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.
- Makaruk K., *Postawy Polaków wobec kar fizycznych a ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2013, nr 12.
- McKay M., Davis M., Fanning P., *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, GWP, Gdańsk 2001.
- Pinheiro P.S., *World Report on Violence against Children*, United Nations Publishing Services, Geneva 2006.
- Rostowska T., *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Wójcik Sz., *Przemoc fizyczna wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2012, nr 11.

Psychological Analysis of Family Systems of Adolescent Girls with Domestic Violence Experience

Summary: The psychological analysis of family systems where adolescent female offspring had domestic violence experience is based on the comparative study of samples collected with the method developed by Maria Braun-Gałkowski: The Happy Marriage Scale, the Parental Attitudes Scale and Schematic Drawing of a Family. The sample covered 60 families. The examined group was divided to equal parts in families where adolescent girls had parental abuse/violence experience, and the control group, where this had not been the case. The analysis of the results thus obtained demonstrate, that there exist important differences within the family systems of both respondent groups.

Key words: physical violence; family system, happy marriage, attitude towards marriage, parental attitude, interpersonal contacts